

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕНТ
ДАВЛАТ
ИҚТИСОДИЁТ
УНИВЕРСИТЕТИ

**“ХАЛҚАРО МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТ СТАНДАРТЛАРИГА
ЎТИШ ВА ХАЛҚАРО ТАЖРИБАНИ ЎЗБЕКИСТОНДА
ҚўЛЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ”**

мавзусидаги
халқаро илмий - амалий анжуман
мақолалар тўплами

ТОШКЕНТ – “ИҚТИСОДИЁТ” 2022

шартномаси асосида касаба уюшмаси вакилининг иштирокида белгиланиши керак⁷².

4. Ташкилий тадбирлар орасида давлат томонидан аҳолининг иш билан бандлигини ошириш бўйича ўтказаетган сиёсат етакчи ўринни эгаллайди. У аҳолининг иш билан бандлигини ва ишчи кучига талаб ва таклиф тузилишидаги ўзгаришларни ва иш жойини йўқотган, аммо меҳнат қилишни хоҳловчи ва фаолиятнинг бошқа турларини фаол изловчи шахсларни қўллаб-қувватлашнинг бозор механизмларини узвий бирлаштиришдан иборат бўлиши лозим.

5. Яқин келажакда республика минтақа ва ҳудудий дастурлари билан бир қаторда маълум тармоқларда аҳоли бандлигини оширишнинг мақсадли комплекс дастурларини ишлаб чиқиш зарур.

6. Ҳозир нодавлат корхоналар ва ташкилотларда ишчи кучига талаб ва ундан фойдаланиш, улар учун кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш, меҳнат шароитлари ва иш ҳақи бўйича статистик ахборотларнинг камчилиги сезилмоқда. Шунингдек, мулкчиликнинг турли хил шакллари иш жойларининг ҳаракати, ишчи кучи талаб ва таклифининг ўзгариши, ишсизликнинг ҳолати, кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш каби масалалар бўйича статистик тадқиқотлар ўтказишни яхшилаш даркор. Айнан шундай статистик тадқиқотлар, хусусан, мулкчиликнинг янги шакллари вужудга келиши аҳолининг иш билан бандлиги таркибий ўзгаришига, меҳнат фаолияти ва ўз-ўзини иш билан банд қилишнинг турли йўналишлари ривожланишига ва ишчи кучига талаб ва таклиф ўртасидаги нисбатга таъсирини аниқлаш имконини беради. Шу муносабат билан аҳолининг иш билан бандлиги ва меҳнат бозори соҳасида статистикани такомиллаштириш бўйича тадбирлар мажмуасини ишлаб чиқиш керак.

Мирзалиев Санжар Махаматжон ўғли
ТДИУ Илмий тадқиқотлар ва
инновациялар бўлими бошлиғи, PhD, доцент

Хусусий капитал рентабеллик кўрсаткичлари таҳлилинини **такомиллаштириш**

Улучшение анализа доходности прямых инвестиций

Мақолада корхона хусусий капиталнинг иқтисодий мазмуни ва моҳияти очиб берилган, унинг таркибини баҳолаш масалалари ёритилган. Бу борада хусусий капитал самарадорлигини баҳолаш, жумладан унинг рентабеллик даражаси, айланувчанлик коэффициентларини ўзгаришига таъсир қилувчи омиллар таҳлил қилинган. Илмий мақола натижалари аудиторлик текширувида

⁷² Стратегия дальнейшего повышения конкурентоспособности национальной экономики: материалы 1У-го Форума экономистов // отв.ред. М.П. Нарзикулов. Ташкент. 2012. С. 8.

хусусий капиталдан самарали фойдаланишни баҳолаш асосида корхоналарнинг молиявий барқарорлигини таъминлаш имконини беради.

Калит сўзлар: аудиторлик текшируви, бухгалтерия баланси, хусусий капитал, узоқ ва қисқа муддатли мажбуриятлар, хусусий капитал рентабеллиги, хусусий капитал айланувчанлиги.

В статье раскрывается экономическое содержание и сущность собственного капитала предприятия, вопросы оценки его состава. В связи с этим при оценке эффективности использования частного капитала, в том числе уровня его рентабельности, проанализированы факторы, влияющие на изменение коэффициентов оборачиваемости. Результаты научной статьи позволяют обеспечить финансовую устойчивость предприятий на основе оценки эффективности использования частного капитала в ходе аудита.

Ключевые слова: аудит, бухгалтерский баланс, собственный капитал, долгосрочные и краткосрочные обязательства, доходность собственного капитала, оборачиваемость собственного капитала.

Иқтисодий янада ривожлантириш шароитида мамлакатимизда хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Иқтисодий янада ривожлантириш шароитида аудиторлик хизматлари бозорининг ривожланиши учун шароитларни яхшилаш ва аудиторлик фаолиятини тартибга солишда халқаро стандартларга мувофиқ замонавий ёндашувларни жорий этиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 сентябрдаги “Ўзбекистон Республикасида аудиторлик фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори қабул қилинди [2]. Бундай тадбирларнинг амалга оширилиши албатта аудиторлик текширишларнинг сифатини янада яхшилаш имкониятини яратади. Мазкур қарорни қабул қилиниши эса хўжалик субъектларининг молиявий барқарорлигини таъминлашда уларнинг фаолиятини аудиторлик текширувидан ўтказишга алоҳида эътибор қаратиш лозимлигини тақозо қилади. Шу боисдан ҳам аудиторлик текширувида корхона молиявий салоҳиятини таҳлил қилиш муҳим вазифа ҳисобланади. Молиявий салоҳияти аудити унинг молиявий фаолиятини яхшиланишига, хусусий ва қарз маблағларининг тўғри нисбатда бўлишини таъминлашга, молиявий маблағлардан самарали фойдаланиш кўрсаткичларини таҳлил қилиш ва уларнинг молиявий ҳолатини яхшилаш учун зарур тавсияларни ишлаб чиқишга имкон беради. Шу билан бирга уларнинг молиявий барқарорлигини оширишнинг муҳим шarti ҳисобланади. Зеро, ҳукуматимиз томонидан молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш, аудиторлик фаолиятини янада ривожлантириш, хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий фаолияти самарадорлигини баҳолаш, молиявий соғломлаштириш тизимини такомиллаштириш борасида бир қанча қарорлар қабул қилиниши ҳам хўжалик субъектларида молиявий салоҳият самарадорлиги аудитини ўтказишни долзарблигини ва амалий аҳамиятга эга эканлигини белгилаб беради [1,2,3,4].

Таҳлилий амаллар энг аввало акциядорлик жамиятларини молиявий ҳолатни таҳлили акциядорлик жамияти мулкнинг таркиби ва унинг ўзгаришини аниқлашдан бошланади. Ушбу таҳлилий амалларни бажаришда энг аввало акциядорлик жамияти молиявий ҳолатини таҳлилин кўришдан бошланади. Ушбу маълумотлар учун қўйидаги жадвални ҳавола этамиз (1-жадвал):

«Ғалла-Алтег» акциядорлик жамиятининг бухгалтерия балансини пасив моддаларининг таҳлили

Мол-мулкни ташкил топиш манбаининг таркиби	2019 йил 1 январ ҳолатига		2020 йил 1 январ ҳолатига		Ўзгариши 2020 йилда 2019 йилга нисбатан (+, -)	
	Сумма, минг сўм	Салмоғи, %	Сумма, минг сўм	Салмоғи, %	Суммадаги, минг сўм	Ўсиши, %
1. Ўз маблағларининг манбалари	20544201	21,4	44138436	38,5	23 594 235	214,8
2. Мажбуриятлар	75627538	78,6	70495886	61,5	-5 131 652	93,2
а) узоқ муддатли мажбуриятлар	1843712	1,9	209986	0,2	-1 633 726	11,3
б) жорий мажбуриятлар	73783826	76,7	70285900	61,3	-3 497 926	95,2
Баланс пасивининг ЖАМИ:	96171739	100	114634322	100	18 462 583	119,1

Манба: “Ғалла-Алтег” АЖнинг молиявий ҳисоботи маълумотлари.

«Ғалла-Алтег» акциядорлик жамиятида 2020 йилнинг 1 январ ҳолатида жами манбаларнинг 38,5 фоизи ўз маблағлари манбаларини, 61,5 фоизини мажбуриятлар ташкил этганлигини кўришимиз мумкин. 2019 йил 1 январ ҳолатидан фарқли ўлароқ 2020 йил 1 январ ҳолатига ўз маблағлари манбаларининг жами манбалардаги улуши 17,1 фоизга ошиши ижобий ҳолатдир.

Акциядорлик жамиятларининг молиявий ҳолатига баҳо беришда баланс ликвидлиги таҳлилин ўтказиш мақсадга мувофиқдир. Бунда баланс активдаги моддаларнинг пулга айланиш муддати пасивдаги моддалар қарзни узиш муддатлари билан таққосланади. Агар таҳлил натижасига кўра, баланс активдаги моддаларни сотишдан тушган тушуми, корхона

мажбуриятларини узиши учун етарли бўлса, баланс ликвидликка эга деб ҳисобланади ёки аксинча бўлса ноликвидликка эга деб ҳисобланади.

Активларнинг ликвидлиги – баланс ликвидлигини акси бўлиб, вақт бўйича активларни пул маблағларига айланилиши тушунилади.

Таҳлилий амалларни аудитор томонидан бажарилишида кейинги муҳим масала акциядорлик жамиятининг баланси ликвидлигини таҳлили қилиш масаласи ҳисобланиб, унинг ҳисобланиши акциядорлик жамиятини ўз мажбуриятларини тез бажариш имконини беради ва натижада тез пулга айланадиган активларнинг мавжудлигини кўриш имконига эга бўламиз.

Иқтисодчи олимларнинг фикрича, қуйидаги ҳолатларда, корхона маблағи ликвид ҳисобланади [6]:

доимий ҳаракатдаги активлар > муддати келган тўлов мажбуриятлар;

тез сотилувчи активлар > қисқа муддатли пасивлар;

секин сотилувчи активлар > ўрта ва узоқ муддатли пасивлар;

қийин сотилувчи активлар < доимий пасивлар.

Иқтисодчи олимларнинг асарларида ушбу коэффициентларни аниқлаш борасида ўз ёндашувларини келтириб ўтган.

Жумладан, молиявий мустақиллик коэффициенти ($K_{мм}$) [7] қуйидагича аниқланади:

$$K_{мм} = \text{ўзлик маблағлар манбаи/баланс жами.}$$

Иқтисодчи олим И.П.Сусловнинг фикрича, молиявий қарамлик коэффициенти ($K_{мк}$) [8] қуйидаги формула бўйича ҳисобланади:

$$K_{мк} = \text{қарз капитали/баланс жами.}$$

Иқтисодчи олим А.Ж.Тўйчиевнинг фикрича, тўлов қобилияти коэффициенти қуйидагича аниқланади [9]:

$$K_{тқ} = \text{айланма маблағлар/жорий мажбуриятлар}$$

Иқтисодчи олим В.В.Ковалёвнинг фикрича, қарз маблағларини узоқ муддатли жалб қилиш коэффициенти қуйидагича аниқланади ($K_{умж}$) [10]

$$K_{умж} = \text{узоқ муддатли қарзлар/ўзлик маблағлар манбаи.}$$

Биринчи тоифа рентабелликка устав капитали рентабеллиги, хусусий капитал рентабеллиги ва активлар рентабеллигини киритиш мумкин:

2-жадвал

**«Ғалла-Алтег» акциядорлик жамиятида умумий рентабеллик
кўрсаткичлари таҳлили**

Кўрсаткичлар	2019 йил 1 январ ҳолатига	2020 йил 1 январ ҳолатига
Соф фойда, минг сўм	9669579	31891935
Устав капитали, минг сўм	639863	639863
Хусусий капитал, минг сўм	20524601	44138436
Активлар жами, минг сўм	96171739	114634322
2.1. Устав капитали рентабеллиги = Соф фойда/Устав капитали*100%	1511,20%	4984,18%

2.2. Хусусий капитал рентабеллиги = Соф foyda/Хусусий капитал*100%	47,11%	72,25%
2.3. Активлар рентабеллиги = Соф фойда/Активлар жами*100%	10,05%	0,28%

Манба: “Ғалла-Алтег” АЖнинг молиявий ҳисоботи маълумотлари.

Акциядорлик жамияти соф фойдасининг йилдан-йилга кўпайиши натижасида юқорида келтириб ўтилган рентабеллик кўрсаткичлари ўсиб борган. Шунингдек, устав капитали 2020 йил 1-январ ҳолати 2019 йил 1-январ ҳолатига нисбатан умуман ўзгармаган. Хусусий капитал қийматининг йилдан-йилга ошиб бориши ҳам рентабеллик кўрсаткичларининг ўсишига таъсир қилган.

Фаолиятнинг самарадорлигини ифодаловчи иккинчи тоифа рентабеллик кўрсаткичлари қуйидаги жадвалда келтириб ўтилган.

Демак, корхона хусусий капиталидан самарали фойдаланишни баҳолаш натижасида уларни мақсадли бошқаришни йўлга қўйиш, пул ва ликвид маблағларни айланувчанлигини тезлаштириш ҳамда молиявий барқарорлигини таъминлаш бўйича амалий тадбирларни белгилаш имкони бўлади. Зеро, молиявий салоҳият таҳлили корхонанинг молиявий мустақиллиги, барқарорлиги, кредит олишга лаёқатлилигини аниқлашда аҳамиятли ҳисобланади. Корхона молиявий салоҳияти барқарорлигини таъминлаш учун эса хусусий капитал ҳажмини ошириш, ундан самарали фойдаланиш лозим. Хусусий капитални кўпайтириш учун, энг аввало, корхона фойдасини ошириб бориш керак. Корхоналарнинг жуда кўп харажатларини банклардан олинган қарз учун тўланадиган фоиз ва транспорт харажати ташкил этади. Шу туфайли улар имкони бориша оборотдаги маблағларда хусусий капиталнинг улушини кўпайтириши ва ниҳоят барча айланма маблағларини ўзининг ҳисобидан қоплаши лозим. Мазкур тавсиялар корхона хусусий капитали самарадорлигини ошириш, рақобатбардошлигини таъминлаш, банкротлик ҳолатини олдини олиш, молиявий салоҳияти ва молиявий барқарорлигини таъминлаш имконини беради.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-4611-сон қарори. 2020 йил 24 февраль.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасида аудиторлик фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3946-сон қарори, 2018 йил 19 сентябрь.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Давлат иштирокидаги корхоналарни молиявий соғломлаштириш тизимини тубдан

такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 1013-сон қарори, 2018 йил 14 декабрь.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Давлат улуши бўлган акциядорлик жамиятлари ва бошқа хўжалик юритувчи субъектлар фаолияти самарадорлигини баҳолаш мезонларини жорий этиш тўғрисида”ги 207-сон қарори, 2015 йил 28 июль.

5. Тожибоева Ш.А. Молиявий таҳлил-2. Дарслик. –Т.: Инновацион ривожланиш, 2021.

6. Вахобов А.В., Иброҳимов А.Т. Молиявий таҳлил: Дарслик. –Т.: «Шарқ», 2002. 36-б.

7. Ефимова О. В. Анализ собственного капитала // Бухгалтерский учет. 1999. № 1. 82-б.

8. Суслов И.П. Теория статистических показателей. М.: Статистика, 1975. 219-б.

9. Туйчиев А.Ж. Мажбуриятлар ҳисоби ва таҳлилининг назарий-методологик муаммолари. Монография. –Т.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2010. 272 б. 223-бетдан.

10. Ковалев В. В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. М.: Финансы и статистика, 1998. 104-б.;

Мирзаева Рақиб Шодиевна
Тошкент давлат иқтисодий университет,
Магистратура 2 курс талабаси

Тайёр маҳсулот таннархининг аниқлаш усуллари ва уларни ҳисоблаш услубияти

Ушбу мақолада Тайёр маҳсулот таннархининг аниқлаш усуллари ва уларни ҳисоблаш услубияти кенг ёритилган ҳамда такомиллаштириш бўйича тавсиялар берилган.

Калит сўзлар. Тайёр маҳсулот, таннарх, калкуляция, ҳисобот
Иқтисодий ислохотларнинг чуқурлашиб бориши, Ўзбекистон Республикасининг жаҳон иқтисодий тизимига интеграциялашуви ўз навбатида, мавжуд қонунчилик асосини доимий равишда такомиллаштириб, уни халқаро меъёрлар ва стандартларга мослаштириб боришни тақозо қилади.

Ўзбекистон Республикасининг аста-секинлик билан жаҳон иқтисодий ҳамжамиятига уйғунлашуви, хўжалик юритувчи субъектлар томонидан ташқи иқтисодий фаолиятни амалга оширишда кенг имкониятлар туғилиши, миллий ҳисоб ва ҳисоботни максимал даражада ойдинлаштириш заруриятини юзага келтиради.

Халқаро стандартлар (IAS ва GAAP) талабларидан келиб чиққан ҳолда олиб бориладиган бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботининг соддалаштирилган (унификациялаштирилган) тизими субъектнинг кўрсатаётган фаолияти ва иқтисодий аҳволи тўғрисида тўлиқ тасаввурни шакллантиришга ёрдам беради,